

Een Amstelfries over Friesland

Theun de Vries 90 jaar

Meindert Schroor

Op 26 april aanstaande hoopt de schrijver Theunis Uilke de Vries negentig jaar te worden. Een mijlpaal in een lang en arbeidzaam leven, dat zich voor tweederde afspeelde in Amsterdam, maar waarvan de wortels in de Friese Wouden (Veenwouden) liggen. Theun de Vries, sinds 1979 doctor honoris causa in de letteren, is auteur van een oeuvre dat qua aantal romans, novellen, gedichtenbundels, toneelstukken en non-fictie gemakkelijk zijn negentig levensjaren evenaart. Een belangrijk deel daarvan bestaat uit historische romans en historische studies. Van zijn werk speelt zich bovendien een niet onaanzienlijk deel af in zijn geboortegewest. Zo ook zijn meest recente pennevruchten, een aantal gedichten, dat ter gelegenheid van zijn negentigste verjaardag onder de titel 'Stins en Krite' zal verschijnen, waarvan elders in dit blad een aankondiging. Op zijn sfeervolle etage in de Amsterdamse Jordaan blikken we met deze 'éminence grise' van de Nederlandse literatuur terug op Friesland en zijn Friese wortels.

Binnenkort verschijnt een twaalfstal Wilt Tjaarda verhalen in Friese vertaling bij de Kristlik Fryske Folks Biblioteek (KFFB). Had u, gelet op het verleden, ooit verwacht dat het nog eens tot zo'n combinatie zou komen?

Nou nee. Toen indertijd (1936) mijn *Stiefmoeder Aarde* verscheen vielen de laat ik het orthodoxe christenen noemen mij meteen aan, terwijl het om een grote episode uit de Friese sociale geschiedenis ging. Maar hier en daar neem ik een klein loopje met de doleantie en dat is me heel erg kwalijk genomen. Ik was destijds ambtenaar van de Openbare Bibliotheek van Sneek en werd meteen door het bestuur ter verantwoording geroepen. Van tevoren hadden ze me een aantal keren gecontroleerd of ik wel bibliotheekwerk deed, of dat ik zat te schrijven. Ze hadden me zelfs een paar keer gesnapt; eigenlijk een onhoudbare situatie. Maar het gekke was; ik was inmiddels wel vertaald in het Deens, Zweeds, Duits, Sloveens, waaronder mijn *Rembrandt* (1931). Voor het buitenland was ik een, laat ik zeggen, min of meer bekende Nederlandse auteur. In Sneek was ik een heel klein, zwaar gecontroleerd ambtenaartje, dat door de gezeten bourgeoisie met de nek werd aangekeken. Een paradoxale toestand. Voor de vele kritiek, die ik daar kreeg boog ik toen nog nederig het hoofd. Ik kon het niet nalaten, toen ze jaren later van de KFFB kwamen,

hen er even aan te herinneren, hoe ik destijds van 'hun groep' op de kop heb gekregen. 'Ja', zei meneer Eisma toen, 'de toestanden zijn veranderd, wij kijken met veel meer distantie en tolerantie tegen dergelijke zaken aan'. Hij was ook zeer verrukt over de twaalf Wilt Tjaarda verhalen.

Zijn de verhalen van Wilt Tjaarda en Stiefmoeder Aarde nu als het ware thuisgekomen?

Mijn eerste reactie was: iedere Fries kan ook Nederlands lezen. Ik vond het wel leuk, maar zag de noodzaak van een Friese vertaling niet zo. Jan de Jong uit Sneek had het overigens heel mooi vertaald. De typiste die de vertaling uittype had gezegd: 'het is in het Fries veel mooier dan in het Nederlands'. Toen dacht ik, als dat zo is, dan hebben ze mijn volledig fiat. Maar het blijft een heel merkwaardige situatie om van het Nederlands in het Fries vertaald te worden.

Om even bij Wilt Tjaarda te blijven. Die Zwette (de grenssloot en -straat tussen Dantumadeel en Tytsjerksteradiel), stroomt die nog door uw bloed?

Van A tot Z. U weet wellicht dat ik in opdracht van een aantal mensen, onder wie Douwe Kootstra en Auke Huistra een kleine gedichtenbundel - cyclus is misschien wel een te groot woord - heb gemaakt op de oude Schierstins te

Theun de Vries

Veenwouden (*Stins en Krite*). Daar is er ook een bij over de Zwette, die in mijn gevoelsleven een enorme rol speelt en waarvan ik dikwijls droom. Ik ben er geboren en heb er tot mijn achtste jaar gewoond. Mijn grootouders woonden er, twee ooms en verdere familieleden. Ik kende ook alle mensen. Een deel was zeer proletarisch, zeer arm, kleine arbeiders en zo. Die sociale kwesties speelden mij na verloop van tijd steeds door het hoofd. Gevoel, verstand, sociale kwesties, die Zwette is onvergetelijk.

Uw werk en uw leven wortelt - naast talloze andere onderwerpen en plekken - in Friesland en Amsterdam. Platteland en stad, zou zo'n dichotomie tegenwoordig nog bestaan of kunnen bestaan?

Volgens mij wel. We hebben hier de dichter Pieter Boskma, die komt uit Leeuwarden, niet van het platteland. Hij noemt zich wel Amstelfries. Die heeft datzelfde gevoel van het heitelân en Amsterdam. Ik herinner me dat indertijd Fedde Schurer, Fries dichter, een bundel schreef met de titel 'Fan twa wâlen'.

Hoe was uw relatie met hem?

Heel goed. Zowel in Sneek - Fedde

De ouders van Theun de Vries (FLMD, Ljouwert)

kwam wel eens langs uit Lemmer, waar hij toen woonde - als in Amsterdam. Hij woonde hier vlakbij aan de Admiraal de Ruijterweg. Ik herinner mij dat ik een keer - mijn vrouw had een zwarte Tsjechische herder, het was eigenlijk een Duitse herder, een prachtbeest - naar Fedde ging met die hond. Fedde stond boven aan de trap, de hond vloog de trap op en Fedde riep: 'Ik zag de Satan als een bliksem uit de hemel vallen'. Zoiets vergeet je nooit. Na de oorlog ging hij naar de Friese Koerier in Heerenveen en schreef toen een mooi bijbels drama 'Simson'. Hij wou dat ik dat zou verslaan voor de Friese Koerier. Ik heb dat gedaan en vond het een heel mooi stuk. Wel komt er een dans in voor, van de verleidelijke Delila, maar de Friese actrice die het uitvoerde was bepaald geen Mata Hari. Ik kon heel goed met Fedde, tot in 1956 in die Koude Oorlogsgeschiedenis, toen ben ik voor het sanhedrin van de PEN-club

gedaagd en veroordeelde Fedde mijn standpunt met enige mildheid, wat ik jammer vond. Er zat toch nog een klein stukje AR-sentiment.

Bij een in 1967 gehouden gesprek met 'De Tsjerne' liet u zich ontvallen: 'It aktuele Fryslân ûntkomt my'. Geldt dat nog steeds?

Ik zal u een vreselijk voorbeeld geven hoe het mij ontkomen, ontsnapt is. Nadat ik *De namen in de boom* (1967) geschreven had, kon ik niks meer verzinnen en begon ik Macbeth in het Fries te vertalen. Dat was een van de grote mislagen van mijn leven. Ik schreef aan Tineke

Steenmeijer (Tineke Steenmeijer-Wielenga van het FLMD, red.), ik ben lekker bezig Macbeth te vertalen in het Fries. Waarop zij zei: 'maar Douwe Kalma heeft het al vertaald in 1932'. Het gekke is, ik zat destijds in Sneek in de Openbare Bibliotheek, maar ik wist het niet meer. Erger nog; ik zei dat ik ook begonnen was de Storm (*The Tempest*) te vertalen en toen zei ze: 'ik moet je wel teleurstellen, maar Douwe Kalma heeft zowat de hele Shakespeare vertaald'. Dat is mij dus helemaal ontgaan, dat Douwe Kalma voor en na de oorlog Shakespeare had vertaald, toen al. Ik had in de zestiger jaren ook heel weinig contact met Friesland, ik was hier ontzettend met allerlei dingen bezig. Mijn relaties waren heel dun toen, het hing eigenlijk alleen aan mijn familie; het enige waarvoor ik destijds naar Friesland ging. Wat er gebeurt weet ik niet precies. Ik heb wel dikwijls

gedacht, ik neem een abonnement op de Leeuwarder Courant, maar ik heb al de Volkskrant en de NRC en die kan ik niet eens helemaal lezen.

Was uw vertaling anders dan die van Douwe Kalma?

O ja, hij heeft het mooi vertaald, maar het is inderdaad anders. Dan zie je de geaardheid van de vertaler. Ik ben iets meer op de woordelijke Engelse tekst en Douwe heeft meer een algemeen literaire aanpak, heel mooi, hij kent zijn Fries beter dan ik. Ik ben maar zo'n rijksfries. Ik werk erg met woordenboeken, hij meer met het Fries dat hij werkelijk kende. Ik denk dat hij z'n moeder er ook wel eens bijgehaald heeft, zo van: 'Mem hoe sizze jo dit'. Uiteindelijk komt het precies op hetzelfde neer.

Hebt u niet een gedeelte gereed?

De gehele Macbeth is klaar. Ik stuur hem naar Tineke met de vermelding, berg hem maar op in het archief. Ik heb geen behoefte aan publikatie. Want ik heb het destijds gedaan om mijn geest afleiding te geven.

In dat interview uit 1967 merkte u ook op dat 'it wiere Fryslân' dat van '50 jier lyn' (m.a.w. circa 1914) was. Maar achter die idylle speelde zich toch veel ellende af?

O zeker, maar dat is pas in mijn volwassenheid tot me doorgedrongen. Als kind vond ik het alleen maar leuk. Ik was namelijk een heel vrijmoedig wandelaartje en ik ging bij de mensen naar binnen. Dan zeiden ze: 'wie ben jij?'. Waarop ik zei: 'ik ben een van Sjoerd en Lijske.' - De mensen noemden elkaar altijd bij de naam - O ben jij die, wil je een boterham met stroop. Ik kende die mensen niet zozeer sociaal gesproken, maar gewoon amicaal. Later drongen de grote sociale verschillen tot mij door. Mijn familie waren betrekkelijke koelakken ('dikke' boeren, red.) en die mensen waar ik dan wel naar binnenliep waren landarbeiders.

Maar ze accepteerden u toch.

O ja, een brutale kleine jongen, een vrijpostig jochie. Later werd ik mij en en ander bewust en schreef Stiefmoeder Aarde. Het moest eruit. Maar toen realiseerde ik mij ook - niet toen ik het beleefde - dat het gewoon een stukje

negentiende eeuw was. Die hield op in 1914. Oude gewoonten, dorpsgewoonten, de manier van praten, de gehele omgang, iets patriarchaals en iets vertrouwd, geen grote veranderingen. Zo had mijn vader (zakenman) telefoonnummer 2, het station of de notaris had nummer 1. De eerste auto kwam in 1915: de auto van de dokter, zo'n vierkant bakkie, zo'n hoge hoed. Toen zag ik ook de eerste Zeppelins, ik heb dat beschreven. Ik ging naar het Bûtenfjild, mijn vader had daar wat hokkelingen lopen, hij kon zijn boerenafkomst niet verloochenen. Toen zag ik daar in de verre verte tegen de lucht een aantal sigaren, boven de Waddeneilanden, langs het neutrale Nederland. Mijn vader zei, dat zijn Zeppelins. De Duitsers sturen die dingen naar Londen om daar bommen te gooien. Het drong niet tot mij door.

In hoeverre is het mengsel van objectivisme en romantiek, van economie en emotie, het sociaal kenbare en het persoonlijke, waarvan uw werk doordeesemd is, typisch Fries?

Ik denk wel dat ik door mijn Friese afkomst getekend en gevormd ben. Dat romantische ben ik natuurlijk ook nooit kwijtgeraakt. Mijn eerste boekje heette *Friesche sagen* (1925). Echt jongenswerk, maar het geeft wel de sfeer van mijn verbeelding aan. Ik denk dat ik in de loop van de jaren wel een beetje nuchterder ben geworden maar toch, dat Fries-romantische ben ik waarschijnlijk nooit helemaal kwijtgeraakt. Ik heb de indruk dat de tweedeling in Friesland nog steeds groot is. Aan de ene kant zie ik wel dat bijvoorbeeld de Friesland Bank zich geweldig heeft ontwikkeld en een paar grote industrieën ook. Maar de rest is dan toch weer zo agrarisch en voor een deel ook arm is mijn indruk. Er is nog steeds veel werkloosheid. Noord-Holland is veel welvarender, dat merk je aan alles. Alles concentreert zich in de Randstad, alle grote ondernemingen en banken. Als je het analyseert is het een onnatuurlijke toestand. Maar om nou vervolgens te zeggen dat industrieën over alle provincies gespreid moeten worden, nee. Want in ons allemaal zit een stukje conservatisme. Dingen waaraan je gewend bent, waar je mee vertrouwd bent, daarvan wil je niet graag dat ze gewijzigd worden.

Sommige Friese auteurs hebben een sterke belangstelling voor het portretteren van ietwat excentrieke personages. In Friesland typen als boereprofessoren, 'wilsterflappers', stropers, buitenbeentjes kortom. Hebt u nooit de behoefte gehad aan iemand als Mata Hari een biografie te wijden?

Ha, ha. Ik heb lange tijd rondgelopen met Salomon Levi uit Zwaagwesteinde. Wat in mijn jeugd een wilde, woeste horde was. Die Levi heeft daar in de achttiende eeuw de hele zaak gekoloniseerd en er als een soort patriarch geheerst. Bijna een eigen rijk. Hij heeft volgens mij ook een massa nakomelingen nagelaten. Ik denk dat hij alle vrouwen daar gepakt heeft, maar ik weet het niet zeker. In mijn jeugd werden ze gevreesd, de Zwaagwesteinders. Ze zagen er zwart uit, met zwarte wenkbrauwen, zwarte ogen, het waren negotiemensen, voet tussen de deur. 'Moat de frou ek wer wat ha'. Die hoefde natuurlijk niks, maar kocht toch maar een stukje band, een paar knopen, en op de kermis waren ze gevreesd als messenstekers. Dat boeide me, maar ik raakte in zoveel andere dingen verzeild. Onder andere die vervloekte Russen, die me toen te pakken hadden met Sint

Petersburg. Toen ontmoette ik Rink van der Velde. Ik zei: 'Rink jij moet de geschiedenis van Salomon Levi schrijven'. In principe nam hij het aan. Hij zag er lang tegenop. Geweldig leuk om te lezen, maar ik zou het anders hebben gedaan, meer historisch onderzoek. Ik had het idee dat ze allemaal zo zwart, zo zigeunerachtig waren. Zo werden ze ook wel een beetje behandeld.

Wat vindt u van de overeenkomst tussen Engeland en Friesland. Adel, brassbands, folklore, hang naar het verleden, veel vaak scherpe ideologische en sociale scheidlijnen, het individualisme?

Ik zie meer overeenkomsten met Schotland dan Engeland. Hoewel, ik heb altijd gezegd als ik geen Nederlander of Fries was zou ik Engelsman willen zijn; dat heb ik altijd zonder nadenken gezegd. Zeg ik trouwens nog, ook in de taal. In die vertaling van Macbeth staat een regel: "The hour and day withstand the roughest day, met andere woorden 'Oere en tiid trochstean de rûchste dei', het is toch bijna hetzelfde. Die tweede persoon enkelvoud met -st (thou, do), altijd.

Wat hebt u nu onder handen?

Ik ben momenteel door mijn verhalen heen en heb geen plots meer. Ik vertaal nog wel. Anderszijds heb ik nog aantekeningen over Menno Simonsz liggen, die ik momenteel bezig ben uit te werken. Zoals u weet kom ik uit een doopsgezind nest en heb ik op mijn zestienjarige de kerk de rug toegekeerd. Sindsdien heb ik altijd met een mengsel van ironie en scepsis naar die mennisten in al hun rechtschapenheid gekeken. Bij mijzelf zit uiteraard een 'fond' van dopersheid. Als ik aan mijn grootouders denk, doe ik zoiets altijd in verband met het doopsgezinde geloof. Mijn tweede naam Uilke is ontleend aan mijn grootvader van moederszijde, Uilke Reitzes Dijkstra, bakker en liefdeprediker, ziedaar.

Duits, 20-1-'36

Bêste Fedde Schurer,

Jo hadde my tige bliid
makke mei "Twilgocht". Hewet
sjocht it er acerdich út, net, en
hewet Binne dy ferren goed! Jo
Binne hjir seker en konkreter
as ea! Ik fynd it brekje in wint,
op alle opsichten.

As Jo Venemans sjugge, wolle
Jo hin, dan de poetenis dwaen!
Hy skriuwt my nea mear op myn
brieven en silt wol tige drok ha.
En as Jo weryn Duits komme
makten... dan kom Jo wer oan,
is't net wier? Myn adres is no:
Rhoofdstr. 44. Net forjitte!
De poetenis fan is beider, choas,
jins frou: Thde k.

Brief van Theun de Vries aan Fedde Schurer uit zijn Sneker periode (FLMD, Ljouwert)